

ISOLATION I SKANDINAVISKE FÆNGSLER

*– DER ER IKKE TILSTRÆKKELIGT FOKUS PÅ
DEN OMFATTENDE BRUG AF ISOLATION
I SKANDINAVISKE FÆNGSLER*

AF PETER SCHARFF SMITH, THOMAS HORN,
JOHANNES F. NILSEN OG MARTE RUA

Isolationsanbringelse af fængslede er et indgreb, som har været genstand for kritik mange forskellige steder i verden. Det har også været tilfældet i både Danmark, Norge og Sverige, hvor brugen af især isolation under varetægt har været kritiseret af både indenlandske og udenlandske eksperter, fagfolk og organisationer.

At isolation tiltrækker sig opmærksomhed, er ikke underligt. Isolation er et drastisk indgreb i den enkelte persons liv, der ligger langt ud over de allerede stærke begrænsninger som almindelig frihedsberøvelse indebærer. Isolation er kendetegnet ved, at fanger tilbringer 22-24 timer af døgnets timer alene på cellen, samt at meningsfyldt social kontakt typisk er reduceret til et minimum. I de skandinaviske lande, hvor man som bekendt ikke har dødsstraf, er isolation af fængslede et af de mest restriktive og begrænsende indgreb, som en borger kan udsættes for.¹⁾

Men isolation udgør ikke blot en ekstrem begrænsning i en borgers frihed og livsvilkår, det udsætter også den indespærrede for helbredsmæssig fare. Isolationens skadevirkninger er således både veldokumenterede og velbeskrevne i den videnskabelige litteratur. Undersøgelser af isolationens virkninger har været foretaget i eksempelvis USA, Canada, Svejts, Norge, Sverige og Danmark og samlet set er konklusionen klar: Manglen på psykologisk meningsfyldt social kontakt betyder, at den isolationsfængslede er i fare for at blive skadet på sit helbred. Blandt de konsekvenser, som forskningen vidner om, er eksempelvis angst og depression, samt i visse tilfælde decideret psykose og dermed sindssygdom.²⁾ Studier har endvidere påvist en højere forekomst af

Fængselsgård i Vestre Fængsel. Foto Jens Dresling/Polfoto

selvbeskadigelse og endog selvmord i afdelinger, hvor fangerne har været underlagt isolation, sammenlignet med der hvor fangerne har et ordinært fællesskab.³⁾ Individuelle reaktioner kan variere – nogle kan håndtere isolation bedre end andre. Negative helbredsmæssige virkninger kan opstå allerede efter få dage, og skaderisikoen stiger med hver dag, der går.⁴⁾ Et problem er, at ingen kan vide på forhånd, hvordan en person vil reagere på isolation.

Uanset om en given indsat tager decideret helbredsmæssig skade af isolationsfængsling, så vil der under alle omstændigheder være tale om et usædvanlig stærkt indgreb i den enkeltes liv. Den europæiske menneskerettighedsdomstol (EMD) har lagt til grund at brug af isolation udgør et indgreb i retten til privatliv efter artikel 8, og har mindet om at "when a person's personal autonomy is already restricted, greater scrutiny [should] be given to measures which remove the little personal autonomy that is left".⁵⁾

Men selv om isolation udgør et overordentligt stærkt magtmiddel, så benyttes det ikke desto mindre både rutinemæssigt og ofte i de skandinaviske fængsler. Det er derfor særdeles væsentligt at fastholde et kritisk fokus på alle former for isolation i fængsler og andre forvaringssteder. Dette reflekteres også i de menneskeretlige anbefalinger på området, der helt overordnet tilsiger, at isolation kun bør benyttes i "exceptionelle tilfælde".⁶⁾

Det kan imidlertid fastslås meget klart, at den aktuelle brug af forskellige former

for isolation i skandinaviske fængsler og arresthuse ligger langt over et niveau, hvor man kan tale om anvendelse kun i "exceptionelle tilfælde". Tværtimod har man i både Norge, Sverige og Danmark en historie på dette område, der vidner om en udstrakt og omfattende brug af isolation fra 1800-tallet og frem.⁷⁾ Den udenlandske kritik på området har især været rettet mod brugen af isolation under varetægt, og kritikken har været rejst af organer som Europarådets torturkomité (CPT), FN's torturkomité (CAT) og FN's specialrapportør for tortur.

Det er derfor, at forfatterne til denne artikel har ønsket at starte et skandinavisk isolations-netværk. Efter vores opfattelse er der ikke tilstrækkeligt fokus på den omfattende brug af isolation i skandinaviske fængsler og de problemer dette medfører – ikke mindst i forhold til de isolationsfængsles helbred og retssikkerhed. Derudover kan også pårørende og herunder eksempelvis indsatte børn blive stærkt påvirket af en forælders isolationsfængsling.⁸⁾ Med et sådant netværk ønsker vi grundlæggende at styrke delingen af relevant information og dermed vidensniveauet på dette område – både i forhold til forskning, fængselspraksis, offentlige myndigheder, medier og det øvrige civilsamfund. Netværket er derfor åbent for både forskere, embedsmænd, fængselsfagligt personale, advokater, anklagere, dommere, sundhedsfagligt personale, fanger, relevante NGO'ere og andre, der måtte have en faglig og seriøs interesse i området. Mere information kan læses på vores hjemmeside.⁹⁾

I det følgende skal vi først kort se nærmere på isolationens skadevirkninger og dernæst berøre de relevante menneskeretlige standarder på området. Derefter vil det blive beskrevet hvordan isolation anvendes til en lang række forskellige formål forskellige steder i verden og en række specifikke skandinaviske problemstillinger vil blive behandlet.

ISOLATIONENS SKADEVIRKNINGER

Isolationens virkninger har været diskuteret i de sidste mere end 150 år.¹⁰⁾ Allerede i 1800-tallet udviklede der sig flere steder ud-

bredt enighed om isolationens markante skadevirkninger og USA's højesteret fastslog i 1890 f.eks., at isolation "was an additional punishment of the most important and painful character" og retten beskrev malende, hvordan isolation i det 19. århundrede havde beskadiget de indsatte mentale helbred.¹¹⁾ En så håndfast konklusion drog man ikke samtidig i Europa, selvom eksperter og forskning også her beskrev sundhedsskadelige virkninger af isolation gentagne gange i løbet af det 19. århundredes anden halvdel.¹²⁾ En medvirkende årsag var uden tvivl, at en række stater, herunder Norge, Sverige og Danmark, fortsatte langt ind i det 20. århundrede med at anvende isolation i stor stil i henhold til den såkaldte Pennsylvania-model. I 1939 konkluderede Wilson og Pescor i deres bog *Problems in Prison Psychiatry* imidlertid, at indsatte i Pennsylvania-model fængsler simpelthen "went insane instead of being reformed", og de beskrev brug af isolation, både nat og dag, som uciviliseret.¹³⁾

Diskussionen om isolationens virkninger blussede op igen efter den anden verdenskrig. Dels blev man i den vestlige verden under den kolde krig opmærksom på kommunistiske indoktrineringsprogrammer, der bl.a. involverede brug af isolation.¹⁴⁾ Samtidig begyndte omfattende studier af sensorisk og perceptuel deprivation, der undersøgte hvordan reduktion i mængden, eller mønstret af, sansestimulation påvirker individet.¹⁵⁾ Fra og med 1970'erne blev denne forskning suppleret af et stigende antal studier af virkningen af isolation i almindelige fængsler i USA og Europa. Med meget få undtagelser har denne forskning fremvist betydelige negative helbredsmæssige konsekvenser af isolation. I den forstand er det rimeligt at fastslå, at "solitary confinement – regardless of specific conditions and regardless of time and place – causes serious health problems for a significant number of inmates. The central harmful feature is that it reduces meaningful social contact to an absolute minimum: a level of social and psychological stimulus that many individuals will experience as insufficient to remain reasonably healthy and relatively well functioning".¹⁶⁾

Blandt de symptomer og virkninger af

isolation, som forskellige studier har vist, er alt lige fra mindre fysiske og psykologiske problemer til decideret sindssygd. Nogle af de virkninger, som optræder i flere isolationsstudier, er koncentrationsbesvær, hallucinationer, angst, depressioner, sløvhed og passivitet, selvmordstanker samt aggressiv adfærd og selvbeskadigelse. Den store danske isolationsundersøgelse fra 1990'erne viste bl.a. en højere frekvens af angst og depression blandt de isolerede indsatte.¹⁷⁾

Norsk og svensk forskning har også dokumenteret anseelige negative helbredsmæssige følgevirkninger af isolation under varetægt.¹⁸⁾ Senest konkluderede en svensk studie, at brugen af isolation under varetægt (dvs. ”håkte” med restriktioner) forårsagede en højere frekvens af ”psykisk ohälsa” blandt denne gruppe af varetægtsfængslede og endnu gang blev ”bristen på menneskelig kontakt” identificeret som en årsag.¹⁹⁾

Når det gælder de mulige langtidsvirkninger af isolationsfængsling, så er forskningen begrænset. Nogle studier viser, at mange hurtigt får det bedre når de kommer ud af isolation, mens andre studier peger på omfattende langtidsvirkninger.²⁰⁾ Ifølge et amerikansk studie, så skaber isolation i supermax fængsler ”its own set of psychological pressures that, in some instances, uniquely disable prisoners for freeworld reintegration”, mens et canadisk studie fandt ”agoraphobia or panic disorder” blandt kvinder, der havde oplevet isolationsfængsling.²¹⁾ Lignende resultater har været fundet i dansk kvalitativ forskning.²²⁾ Dansk forskning har også påvist, at brugen af isolationsfængsling kan have langtidsvirkninger for de indblandede familier og ikke blot den isolationsfængslede selv.²³⁾

ISOLATION OG DE MENNESKERETLIGE STANDARDER

Det er ikke formålet her at give en detaljeret fremstilling af de menneskeretlige standarder på området, og interesserede må i den sammenhæng benytte anden litteratur.²⁴⁾ Generelt må man konstatere, at konventioner som Den Europæiske Menneskeretskonvention (EMK), FN-konventionen om civile og politiske rettigheder (ICCPR) og FN's torturkonvention (CAT) ikke opstiller et ud-

trykkeligt forbud mod brug af isolation. Praksis fra Den Europæiske Menneskeretsdomstol (EMD) viser også, at der er en høj tærskel før brug af isolation anses som en krænkelse af forbuddet mod tortur og umenneskelig eller nedværdigende behandling i EMK artikel 3. Domstolen er blevet anklaget for ”a lack of imagination, or at least of judicial understanding of the impact of solitary confinement upon prisoners and too ready an acceptance of state interests”.²⁵⁾ Nyere EMD-praksis kan imidlertid tyde på, at domstolen i stigende grad anerkender, at isolation kan skade helbredet.²⁶⁾ Staterne kan derfor blive genstand for en strengere vurdering i fremtiden. Domstolen er også blevet mere optaget af staternes begrundelser for brug af isolation, og fremhæver i højere grad behovet for juridiske garantier, herunder præcise lovhjemler, betryggende sagsbehandling, samt tilstrækkelig sundheds- og fængselstilsyn. Et område som foreløbig kun er lidt udviklet i domstolens praksis er værnet for den personlige livsudfoldelse efter EMK artikel 8, men praksis tilsliger at indsatte har ret til menneskelige relationer og et mindstemål af social kontakt. Automatisk og ukritisk brug af isolation, som f.eks. i norsk politiarrest (se nedenfor), vil kunne komme i strid med denne bestemmelse.²⁷⁾

Hvis man derimod ser på den relevante internationale og europæiske ”soft law”, tegner der sig en markant kritisk linje. Linjen har konsekvent været, at man kun bør anvende isolation i helt særlige tilfælde (”extraordinary circumstances” eller ”exceptional circumstances”).²⁸⁾ Anbefalinger fra FN's torturkomité (CAT) og Europarådets torturkomité (CPT) har typisk været rettet mod enten at afskaffe eller begrænse brugen af isolation – afhængig af hvilken specifik isolationspraksis de har udtalt sig om. CPT udformede i 2011 strenge retningslinjer omhandlernde brug af isolation, der er nedfældet i CPT's standarder.²⁹⁾ FN's særlige tortur rapportør har endvidere udtalt sig stærkt kritisk om brugen af isolation i fængsler og bl.a. anbefalet, at ”isolationsfængsel [bør] forbydes af alle stater som straf eller afpresningsteknik”, at man tager ”skridt til at afskaffe isolation under varetægt”, samt at enhver form for isolation af børn og psy-

kisk syge bliver ulovliggjort. FN's tortur rapportør anbefalede endvidere en 15 dages maksimumgrænse for brugen af enhver form for lovlig isolation i fængsler og opfordrede alle til at følge den såkaldte Istanbul-erklæring om isolationsfængsling.³⁰⁾

Sidstnævnte blev vedtaget af en gruppe internationale eksperter i december 2007 og anbefalede bl.a., at der altid bør gøres en særlig og væsentlig indsats for at give indsatte i isolation adgang til meningsfyldt social kontakt med alt fra andre indsatte, henover fængselspersonale, til psykologer og psykiatere, samt i særdeleshed familie og venner.³¹⁾

Man kan diskutere i hvilken grad, de skandinaviske stater har lyttet til kritikken og accepteret de bagved liggende præmisser. Som det vil fremgå i det følgende, så er det i hvert fald et faktum, at brugen af isolation i Norge, Sverige og Danmark finder sted langt ud over et niveau man kan betegne som "exceptionelt".³²⁾

BRUGEN AF ISOLATION – FORMÅL OG PRAKSIS

Isolation benyttes på forskellige måder forskellige steder i verden. Fælles for stort set alle fængselssystemer er dog, at man i større eller mindre udstrækning gør brug af isolation som disciplinær straf og ofte også anvender isolation som forebyggende tiltag over for grupper af indsatte, som angiveligt er svære at kontrollere. I en række tilfælde kan det være svært at afgrænse de forskellige formål med isolationen og de forskellige måder den praktiseres på. Det kan bl.a. skyldes, at det officielle formål med en given isolationsform ikke altid stemmer overens med det reelle formål, samt at der findes forskellige lovgivningsmæssige begrundelser og varierende isolationsformer i forskellige jurisdiktioner, der ikke desto mindre kan overlape i praksis. Den følgende typologi kan derfor diskuteres og er heller ikke fuldstændig udtømmende, men den giver et udmærket overblik

over de mest anvendte isolationsformer og en række af deres forskellige begrundelser:

1. Isolation som et værktøj til at opnå moralsk forbedring.
2. Isolation som middel til "tankereform".
3. Isolation som pressions- og forhørsværktøj.
4. Isolation under varetægt – med den begrundelse at undgå kollusion m.m.
5. Isolation i politiarrest.
6. Isolation som disciplinærstraf.
7. Isolation af hensyn til orden og sikkerhed.
8. Isolation af praktiske hensyn.
9. Isolation som et særskilt strengt regime på "dødsgangen".
10. Såkaldt frivillig isolation.
11. Udlændingeretlig isolation.

Fælles for alle disse indespærringsformer er, at de normalt praktiseres på en måde som lever op til den definition af isolation som er formuleret i Istanbul-erklæringen og som er refereret af FN's specialrapportør for tortur. Her defineres isolationsfængsling som "the physical isolation of individuals who are confined to their cells for twenty-two to twenty-four hours a day. In many jurisdictions prisoners are allowed out of their cells for one hour of solitary exercise. Meaningful contact with other people is typically reduced to a minimum. The reduction in stimuli is not only quantitative but also qualitative. The available stimuli and the occasional social contacts are seldom freely chosen, are generally monotonous, and are often not empathetic."³³⁾

ISOLATION SOM ET VÆRKTØJ TIL AT SKABE MORALSK FORBEDRING

Isolation som et værktøj til at skabe moralsk forbedring blev oprindeligt institutionaliseret med det såkaldte moderne fængselsvæsens gennembrud, der fandt sted internationalt i en periode fra 1820'erne frem til 1860'erne. Formålet var ikke blot at straffe de indsatte, men også at forbedre dem. I 1820-30'ernes USA brød to fængselsmodeller igennem – Auburn-modellen og Pennsylvania-modellen

– der efterfølgende blev kopieret i stor stil over hele den vestlige verden. Pennsylvania-modellen foreskrev næsten total isolation – isolation i cellen, under gårdtur, under gudstjeneste og under transport rundt i fængslet. Netop denne ekstreme isolationsmodel blev særligt populær i Norge, Sverige og Danmark, hvor den dannede grundlaget for etableringen af et nyt moderne fængselsvæsen.³⁴⁾ Mange af de skandinaviske fængsler, der stadig benyttes, er oprindeligt konstrueret efter Pennsylvania-modellen, selvom de færreste i dag vil påstå, at isolation fører til forbedring.

ISOLATION SOM MIDDEL TIL "TANKEREFORM"

En beslægtet isolationsmetode, der nedstammer fra kommunistiske tilbageholdelses- og forhørsmetoder under den kolde krig, er anvendelsen af isolation som middel til at opnå "tankereform" – populært kaldet hjernevask.³⁵⁾ FN's torturrapportør har f.eks. modtaget information om brugen af langvarig isolation på en kinesisk "re-education facility" for kvinder, hvor "detainees alleged that they were held [in small solitary confinement cells] for up to 60 days, where they received 'training' to induce them to renounce their beliefs".³⁶⁾

ISOLATION SOM PRESSIONS- OG FORHØRSVÆRKTØJ

Isolation har flere steder og i forskellige sammenhænge været anvendt for at presse en indespærret til at tilstå eller videregive beviser. Isolation har f.eks. været benyttet med fuldt overlæg med dette mål for øje på Guantanamo i løbet af 00'erne samt i amerikansk kontrollerede fængsler i Irak og Afghanistan i samme periode. Her blev isolation benyttet sammen med andre forhørsteknikker og forskellige former for fysiske og psykiske overgreb.³⁷⁾ Denne praksis var typisk en del af en forhørsproces, hvor forhørspersonalet forsøgte at udnytte virkningerne af isolationen således, at fangerne blev mere medgørlige og samtidig fremkom med yderligere informationer. Samlet set udviklede mange af de amerikanske indespærrings- og forhørsforløb sig på den måde til at udgøre

decideret tortur. Som det vil fremgå nedenfor, så har spørgsmålet om pression også været diskuteret i forbindelse med den skandinaviske praksis med isolation under varetægt.

ISOLATION UNDER VARETÆGT – MED DEN BEGRUNDELSE AT UNDGÅ KOLLUSION

I Danmark, Norge og Sverige har man i mange år haft en udstrakt brug af isolation i forbindelse med varetægt. Formålet er bl.a. at undgå kollusion, dvs. at de arresterede forstyrrer efterforskningen. Siden sidst i 1970'erne har der i Danmark været en omfangsrig kritik af denne praksis, der ikke mindst blev fremført i regi af "Isolationsgruppen" i Retspolitisk Forening i Danmark.³⁸⁾ Særligt siden 1990'erne har der på dette område været rettet en omfattende international kritik mod både Norge, Sverige og Danmark.

CPT har behandlet isolationsproblematikken nøje i rapporter fra deres besøg i Norge, Sverige og Danmark. Sverige er blevet besøgt fem gange, Danmark fire gange, og Norge modtog sit femte besøg i 2011. Ved samtlige hidtidige besøg er isolation af varetægtsfængslede (der i Sverige finder sted under betegnelsen "restriktioner") blevet kritiseret. I 1990 kunne CPT's eksperter eksempelvis fortælle om danske varetægtsarrestanter i Vestre Fængsel, der havde siddet mellem 2 og 21 måneder i isolation og viste tydelige symptomer på skadevirkninger. CPT anbefalede bl.a., at isolation under varetægt kun blev anvendt "in exceptional circumstances".³⁹⁾

Sverige modtog lignende kritik i 1991, og i Kronoberghäktet i Stockholm fandt man "wholly unacceptable conditions of detention for many of the prisoners held in the establishment". En udlænding havde f.eks. siddet isoleret i otte måneder med totalt besøgsforbud (advokaten undtaget), og uden kontakt med medindsatte. Restriktionerne var til og med fortsat efter dommen, fordi denne var blevet anket.⁴⁰⁾ I 2003 kunne CPT f.eks. konstatere, at i Göteborg-området i Sverige sad knap to tredjedele af alle varetægtsarresterede med restriktioner, og heraf havde 93 procent ikke adgang til hverken fællesskab, telefon eller besøg.⁴¹⁾

Under et besøg i Norge 1993 konstaterede

CPT bl.a., at et stort antal varetægtsfanger sad "in conditions of virtual solitary confinement", og fandt det uacceptabelt, at dette var almindelig praksis under de første fire uger af varetægtsfængslingen.⁴²⁾ Bekymringen for brug af isolation af varetægtsfængslede og domfældte har siden været et tilbagevendende tema i alle CPTs rapporter til og med deres sidste besøg i Norge i 2011.⁴³⁾ Ved besøget i 2005 kom komitéen med flere anbefalinger om stramninger i regler og praksis vedrørende restriktioner over for varetægtsfængslede, herunder anbefaling om indførelse af en absolut maksimumgrænse for isolation i straffeprocessloven.⁴⁴⁾

Den engelske juraprofessor Rod Morgan, der som medlem af CPT gentagne gange har besøgt skandinaviske fængsler, har sammenlignet den skandinaviske varetægtspraksis med den israelske brug af såkaldt "moderat fysisk pres" over for terrorismistænkte (der i 1999 blev ulovliggjort af Israels højesteret). Pointen er, at isolation af arresterede – uanset myndighedernes hensigt med denne isolation – i praksis udgør, om ikke fysisk, så psykisk pres i en situation, hvor man i reglen kun kan komme ud af isolationen, hvis man fremkommer med en tilståelse: "This is the Scandinavian way. And can it always be said that the psychological pressure is moderate?", spørger Morgan retorisk og tager skarp afstand fra både den skandinaviske og (tidligere) israelske metode.⁴⁵⁾

Andre har været fremme med lignende beskyldninger, og flere danske forsvarsadvokater har f.eks. gentagende gange anført, at isolation af varetægtsarresterede i Danmark rent faktisk fungerer, og anvendes, netop som udpresning.⁴⁶⁾ Norske undersøgelser vidner også om, at selvom det ikke er tilsluttet eller udtrykkes, så oplever varetægtsfanger, at isolation eller restriktioner virker som et stærkt pres for at tilstå eller give oplysninger.⁴⁷⁾ Der er da næppe heller tvivl om, at specielt når varetægtsfængslingen begrundes med kollusionsfare, kan indespærringen relativt let udvikle sig til "tilståelsesarrest", da ikke blot det psykiske pres (isolationen), men også den retlige årsag til fængslingen bortfalder ved en evt. tilståelse.⁴⁸⁾ En svensk studie har argumenteret for, at restriktioner under varetægtsfængsling

kan resultere i ”en meget stor påfrestning som kan medføre at den frihedsberøvedes förutsättningar att ta tillvara sin rätt och förbereda sitt försvar begränsas i avsevärd utsträckning.”⁴⁹⁾ I Norge finnes der endvidere holdepunkter for, at politiet har vært inspireret af ”amerikanske” afhøringsmetoder, men i den senere tid har man væsentlig ændret undervisningen på Politihøjskolen, ikke mindst som følge af Asbjørn Rachlews forskning og undervisning indenfor dette tema.⁵⁰⁾ Som beskrevet ovenfor, så vil isolation under varetægt uanset politiets intentioner imidlertid kunne udgøre pression, men norske myndigheders kommunikation med CPT efterlader tvivl, om man har taget dette tilstrækkelig til efterretning.⁵¹⁾

I Sverige ligger brugen af isolation under varetægt (”håkte”) fortsat på et meget højt niveau og anvendes til og med rutinemæssigt overfor børn. Sverige synes også at være det land, som har gjort mindst på dette område. Da CPT besøgte Sverige i 2009, noterede man sig eksempelvis, at der ikke var gjort noget lovgivningsmæssigt for at reducere restriktionerne siden komitéens seneste besøg i 2003. Komitéen hæftede sig denne gang særlig ved restriktioner over for unge varetægtsarrestanter og var ”particularly concerned by the fact that all juvenile prisoners interviewed at Gothenburg Remand Prison had been subject to restrictions (in particular, no association with other prisoners and no visits) for two to three months.” CPT betegnede en sådan praksis som ”drakonisk” og observerede selv isolationsskader blandt de indsatte.⁵²⁾ Ifølge den svenske Kriminalvård’s egen statistik, så var 50 % af alle varetægtsfængslede i 2012 underlagt restriktioner.⁵³⁾ Senest har den svenske Børneombudsmand i en rapport beskrevet, hvordan selv børn rutinemæssigt sættes i isolation i både politiarrest og under varetægt i Sverige, samt behandles på en måde, som er ”helt oacceptabel” og vidner om ”systematiska och mycket långtgående brister i efterlevandet av frihedsberövade barns grundläggande mänskliga rättigheter”.⁵⁴⁾ Heller ikke i Danmark har man – trods klare anbefalinger fra bl.a. FN’s Børnekomité – forbudt brugen af isolation overfor børn. Det er da også sket indenfor de senere år, at børn har siddet i isolation under varetægt, omend i et meget begrænset antal tilfælde, der på

ingen måde kan måle sig med den svenske praksis. I 2008 sad fire børn således i isolation under varetægt, mens det drejede sig om ingen børn i 2009 og et barn i 2010.⁵⁵⁾ Så er det til gengæld glædeligt, at Norge i 2012 indførte forbud mod brug af fuldstændig isolation i varetægt overfor mindreårige, selv om delvis isolation og andre former for restriktioner, som i praksis betyder isolation, fortsat er tilladt.⁵⁶⁾

Når det gælder brugen af isolation under varetægt i Danmark, så er denne nedbragt markant over en længere årrække, siden der sidst i 1970’erne opstod en meget omfattende offentlig dansk debat om denne praksis. Fra at man i 1983 kunne bogføre 1.936 isolationsfængslinger under varetægt var man i 2010 således helt nede på 127.⁵⁷⁾ I forhold til det samlede årlige antal varetægtsfængslinger, fandt over 40 procent af disse sidst i 1970’erne sted i isolation. I perioden fra 2001 til 2006 lå tallet omkring 8-10 procent. I 2010 oplevede kun 1,9 procent af alle varetægtsfængslede at blive placeret i isolation.⁵⁸⁾ I 2011 skete der dog en markant stigning i forhold til 2010 idet 2,8 % af alle varetægtsfængslede blev placeret i isolation. Den gennemsnitlige varighed af isolationen var den samme i 2010 og 2011 (24 dage), men antallet af isolationsfængslinger steg med 46,5 % fra 127 i 2010 til 186 i 2011.⁵⁹⁾ Udviklingen er samlet set ikke desto mindre meget positiv, og man var i 2010 nede på et omfang, som er tæt på at kunne betegnes som ”exceptionelt”. Man bør dog erindre, at en del andre varetægtsfængslede i Danmark også kan komme til at afsone under isolationslignende forhold (se nedenfor), samt at den fortsatte brug af denne isolationsform naturligvis stadig ikke lever op til konklusionen på den officielle danske ”Isolationsundersøgelse” fra 1997, hvor man ”lægeligt og psykologisk” anbefalede, ”at man ikke øger belastninger forbundet med varetægtsfængsling ved at anvende isolation”.⁶⁰⁾

Også i Norge er brugen af isolation under varetægt faldet betydeligt, fra omkring 35 % i perioden før 2003, til omkring 12-15 % i løbet af de sidste år.⁶¹⁾ Niveauet er dog stadig betydeligt højere end i Danmark. Endvidere viser flere norske studier, at fuldstændig isolation meget ofte benyttes, selv om faren for kollusion er abstrakt formuleret og ikke hvi-

ler på en grundig og konkret vurdering. For eksempel konkluderede en undersøgelse fra den norske Rigsadvokat, ”at bare 17 procent av påtalemyndighetens begjæringer om varetaktsfængsling med isolasjon oppfylte selv det milde krav til konkretisering som følger av gjeldende rett”.⁶²⁾

Selv om brugen af isolation under varetægt er reduceret både i Danmark og Norge, er det dog væsentligt, at huske på to ting:

Dels så er det naturligvis stadig nødvendigt, at sikre de isolationsfængslede (uanset deres antal) tilgang til tilstrækkelig meningsfyldt social kontakt – og de eksisterende regler er meget løst formulerede på det område, etablerer ikke tilstrækkelige minimumsstandarder og kan i den forstand ikke siges at være tilfredsstillende.⁶³⁾

Dernæst, så er det et åbent spørgsmål, hvor mange af de øvrige varetægtsfængslede, der af forskellige årsager alligevel kommer til at sidde under isolationslignende forhold. I Danmark er mange arresthuse grundlæggende indrettet med henblik på en isolationspraksis og har derfor simpelthen ikke ordentlige lokaler til fællesaktiviteter, hvilket man flere steder dog søger at kompensere for bl.a. ved at tillade indsatte nogle timers fællesskab to og to på cellerne, mens man i nogle arresthuse også tillader et omfattende fællesskab blandt større grupper af varetægtsfængslede. Også i Norge medfører enkelte fængslers mangel på dagtilbud, samt bygningstekniske og bemandsningsmæssige forhold, at også varetægtsfanger som ikke er pålagt isolation i praksis kan sidde i isolation store dele af døgnet.⁶⁴⁾ Endvidere lader brugen af den såkaldte ”brev- og besøgskontrol” til at være særdeles omfattende under varetægt både i Danmark og i Norge.⁶⁵⁾ Dette besværliggør i høj grad en fungerende kontakt med omverdenen og dermed adgangen til social kontakt. I det hele taget er varetægtsregimet særdeles indgribende, og i Danmark er ikke engang telefonopkald til familie og børn normalt tilladt for en varetægtsfængslet.

ISOLATION I POLITIARREST

Et andet område er brug af isolation i politi-arrest. I Norge benyttes isolation automatisk og rutinemæssigt i politi-arresten, og det

til trods for, at opholdet i isolation i politi-arresten kan være så længe som 10 dage. I princippet skal den indsatte overføres til ordinær arrest inden to døgn, men problemet er, at denne frist ikke gælder ved mangel på fængselspladser. Resultatet er, at omkring 20-40 % av dem som overføres til arrest har siddet i isolation i mere end to døgn i politi-arresten.⁶⁶⁾ Dette til trods for at der ikke foreligger nogen hjemmel for isolation, og at der ikke foretages en vurdering af behovet for isolation. Denne ukritiske brug af isolation indebærer sandsynligvis systematiske krænkelse af EMK.⁶⁷⁾ Til sammenligning synes problemstillingen med brug af isolation i politi-arrest at være et ukendt problem i Danmark, hvor sigtede normalt overføres til ordinære arresthuse indenfor 24 timer.⁶⁸⁾ I Sverige kan isolation også finde sted i politi-arrest. Som allerede beskrevet, så praktiseres dette normalt i op til fire dage og til og med ganske rutinemæssigt overfor tilbageholdte børn.⁶⁹⁾

ISOLATION SOM DISCIPLINÆRSTRAF

I Danmark har der været en voldsom stigning i brugen af isolation som disciplinærstraf i dette årtusinde. Udviklingen overstiger langt den vækst, der i samme periode har været i fangebefolkningen. Denne isolationsform gennemføres på helt samme måde som udelukkelse fra fællesskab, dvs. enten i en særlig isolationsafdeling, i egen celle eller i en arresthuscelle, men maksimalt for en periode på fire uger for afsonere og to uger for varetægtsarrestanter.⁷⁰⁾ Strafcelle kan bl.a. anvendes for (forsøg på) undvigelse, indsmugling, besiddelse eller indtagelse af alkohol, nægtelse af afgivelse af urinprøve, vold eller trusler, groft hærværk og andre grove eller oftere gentagne forseelser.⁷¹⁾

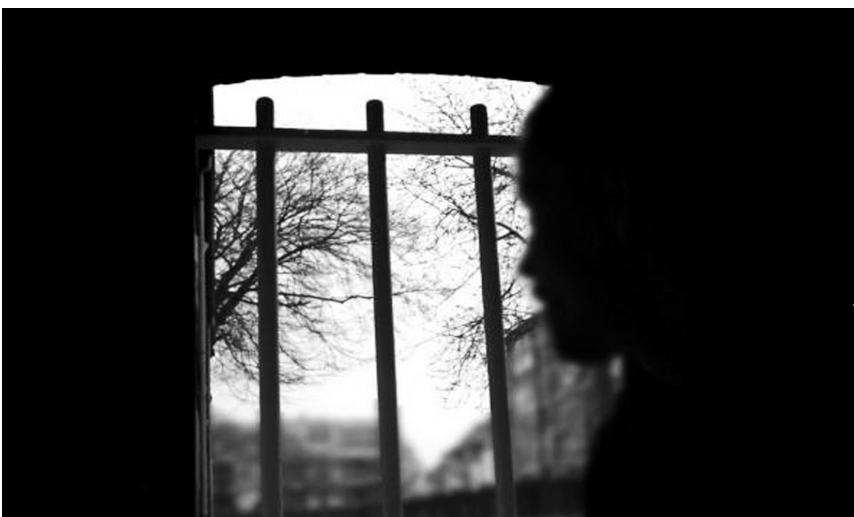
På trods af den voksende menneskeretlige kritik af fængslernes brug af isolation er denne stigning et resultat af en helt bevidst politik. Da regeringen i 2004 lancerede sin ”nul-tolerance politik” mod narkotika, valgte man at skærpe disciplinærstraffene, og i den forbindelse blev der bevilget knapt 8 mio. kr. til indretning af 30 nye isolationsceller i de åbne fængsler.⁷²⁾ Dette afspejler sig i statistikken, hvor brugen af strafcelle nærmer

sig en tredobling i forhold til niveauet i 2001. En anden medvirkende årsag kan være, at der er kommet flere bandemedlemmer og deraf følgende sikkerhedsproblemer i fængslerne. Under alle omstændigheder anvendtes strafcelle i 1.289 tilfælde i 2001 mod hele 3.044 gange i 2011.⁷³⁾ I 2012 er der sket et mindre fald i forhold til året før, da strafcelle blev anvendt i 2.892 tilfælde.⁷⁴⁾ Der er under alle omstændigheder tale om en isolationspraksis, som ligger endog meget langt ud over, hvad man kan betegne som anvendelse i "exceptionelle tilfælde" eller "ganske særlige tilfælde". Der er tværtimod tale om en særdeles omfangsrig og rutinemæssig brug af isolation. Dertil kommer, at der også knytter sig visse menneskeretlige og retssikkerhedsmæssige problemer i forhold til brugen af strafcelle og andre disciplinære foranstaltninger i danske fængsler og arresthuse.⁷⁵⁾

I Norge er man kommet længere på dette område. Stortinget vedtog i 2001, at brug af fuldstændig isolation som disciplinærstraf ikke længere er tilladt.⁷⁶⁾ Kriminalomsorgen kan imidlertid fortsat anvende isolation som umiddelbart tiltag i indtil 24 timer ved mistanke om brud på disciplinen.⁷⁷⁾ Samtidig er der påvist en række problemer knyttet til brugen af isolation som forebyggende tiltag.⁷⁸⁾ Blandt andet på baggrund af meget skønsnæssige begrundelser og antallet af registrerede indgreb er der grund til at frygte, at isolation fortsat bruges som disciplinærstraf, men nu formelt under en anden overskrift (se nærmere nedenfor).

ISOLATION AF HENSYN TIL ORDEN OG SIKKERHED

I de fleste fængselssystemer er der et antal indsatte, som myndighederne finder det meget vanskelige at håndtere under normale forhold. Særordninger med langvarig isolation anvendes desværre ikke sjældent til denne type indsatte. Denne praksis er teknisk set ikke en straf, men begrundes i stedet som en form for forebyggende isolation af fanger, der vurderes enten at ville forsøge at

flygte fra fængslet eller forstyrre fængselsordenen. Der er internationalt set en tendens til, at der er et højt niveau af psykisk sygdom blandt denne gruppe af indsatte – hvilket også er tilfældet hos de personer, der udsættes for isolation som straf.⁷⁹⁾ I de seneste år har der i nogle jurisdiktioner været en stigning i brugen af denne type isolation og det mest kendte eksempel herpå er de amerikanske Supermax fængsler.⁸⁰⁾ Også i de Skandinaviske lande er denne form for isolation almindelig om end i mindre omfang og under andre former end i USA.

I Danmark betegnes forebyggende isolation normalt som ”udelukkelse fra fællesskab”, og kan iværksættes bl.a. for at forebygge undvigelse, voldsom adfærd, eller af øvrige sikkerhedshensyn.⁸¹⁾ Der er ikke fastsat en maksimal øvre grænse for varigheden af isolationen, som dog kun i helt særlige tilfælde kan overstige tre måneder. Som eksempel på en langvarig isolationsanbringelse kan nævnes en drabsdømt indsat, som sad i isolation på grund af undvigelsesrisiko fra november 1998 til august 2000.⁸²⁾ Denne form for isolation anvendes regelmæssigt i danske fængsler og arresthuse: 688 gange i 2001 og 741 gange i 2011, mens tallet faldt til 582 i 2012.⁸³⁾ Faldet i 2012 må betegnes som positivt og skyldes sandsynligvis nye regler på området, der trådte i kraft d. 1. april 2012. Med flere hundrede årlige udelukkelse fra fællesskab er der ikke desto mindre stadig tale om en rutinemæssig brug af denne isolationsform. I 2012 havde 30 udelukkelse fra fællesskab en varighed på over 28 dage, mens 74 havde en varighed af 15-28 dage.⁸⁴⁾

Også i Norge benyttes denne form for isolation under betegnelsen ”utelukkelse fra fællesskabet som forebyggende tiltak”.⁸⁵⁾ Udelukkelse kan være hel eller delvis, og ”bare strække sig udover et år dersom indsatte selv ønsker det”.⁸⁶⁾ Ikke desto mindre kan en ny etårig periode påbegyndes efter at fangen er prøvet i fællesskab, hvilket betyder, at også de fanger, der ikke vil i isolation kan holdes i isolation, som en forebyggende foranstaltning på ubestemt tid.⁸⁷⁾ Formelt skal denne form for isolation kun anvendes for at forhindre fremtidige hændelser. En anden sag er imidlertid, at indgrebet vil kunne benyttes som straf i praksis, blandt

andet pga. de vagt definerede vilkår for brugen af sådan isolation. For fanger på afdelinger med særlig højt sikkerhedsniveau og for forvaringsdømte gælder der imidlertid ingen absolutte tidsgrænser, udover at indgrebet ikke må være uforholdsmæssigt.⁸⁸⁾

Det er vanskeligt at fastslå med sikkerhed, hvor stort omfanget af denne type isolation er i Norge, da der ikke engang eksisterer en offentlig tilgængelig statistik over brugen. Dette har været efterlyst af en række instanser, såsom Stortingets justiskomité (helt tilbage i 1990-erne) samt FN's torturkomité og FN's menneskeretskomité.⁸⁹⁾ Norges ”Nasjonale institusjon for menneskerettigheter” efterlyste dette på nyt i en rapport fra 2012, og afdækkede samtidig en række problemer knyttet til brugen af reglerne på området, hvilke bl.a. inkluderede udfordringer knyttet til det skønsmæssigt udformede regelværk, sagsbehandlingsreglerne og systemet for kontrol- og klagemuligheder.⁹⁰⁾ Bedømt ud fra fængselsinterne tal var isolation for at opretholde ”ro, orden og sikkerhed” den mest almindelige variant med næsten 2500 tilfælde i 2011.⁹¹⁾ Næsten en tredjedel af disse gjaldt vare-tægtsfængslede, hvor domstolene ellers havde besluttet at ophæve den straffeprocessuelle isolation. Dette er foruroligende, særlig når man tager i betragtning, at uskyldsformodningen bør gælde disse indsatte, som ikke er straffedømte. Enkelte tilfælde påvist af nationale og internationale organer giver også eksempler på praksis, som er bekymringsvækkende i et menneskeretligt perspektiv. CPT har efter alle sine fem sidste besøg i Norge f.eks. udtrykt bekymring over forskellige konkrete tilfælde af isolation, hvilket f.eks. inkluderede fanger på en afdeling med særlig høj sikkerhed, som blev underlagt et isolationslignende regime i næsten to år.⁹²⁾ Den norske ”Sivilombudsmannen” har påvist, at fanger placeres i isolation på baggrund af bagatel-mæssige ordensovertrædelser som f.eks. at sove over sig,⁹³⁾ og udtrykt bekymring over et tilfælde af næsten et års isolation af en indsat som blev opfattet som vanskelig.⁹⁴⁾ Ombudsmanden har også afdækket alvorlige retssikkerhedsmæssige mangler i en sag, hvor en fange sad i isolation i ca. 110 dage, før han blev overført til sygehus, fordi fængslet og

den overordnede myndighed havde brudt deres rapporteringspligter. Der foreligger således en række indikationer på, at Norge har menneskeretlige udfordringer knyttet til brugen af denne form for isolation.

Isolation som et forebyggende tiltag kan endvidere også gennemføres ved brug af sikringscelle, typisk blot møbleret med en fastboltet seng, og med mulighed for fastspænding med hånd- og fodremme. Der er lov hjemmel for indgreb i form af sikkerheds-celle i Norge⁹⁵⁾ og for brug af sikringscelle eller observationscelle i Danmark.⁹⁶⁾ Isolation under sådanne forhold er forbundet med svært strenge betingelser og intensiv kontrol, herunder sundhedsfagligt tilsyn.⁹⁷⁾ Brugen af denne isolationsform er i begge lande efter alt at dømme betragtelig lavere og af kortere varighed end forebyggende isolation på en ordinær celle.⁹⁸⁾ Fordi der er tale om en ekstrem variant af isolation, er det imidlertid vigtigt at fastholde et kritisk fokus også på sådanne indgreb.⁹⁹⁾

ISOLATION AF PRAKTISKE HENSYN

Isolation kan også forekomme med begrundelse i ”praktiske hensyn”, såsom mangel på personale, bygningstekniske årsager m.m. I Norge kan fængslet beslutte, at en fange skal udelukkes helt eller delvist fra fællesskabet, på denne baggrund.¹⁰⁰⁾ Loven specificerer ikke nogen maksimal tidsgrænse. Fængselsinterne tal viser, at antallet af registrerede indgreb på dette grundlag var 449 i 2011, hvilket repræsenterer en halvering sammenlignet med 2009. Tallene varierer imidlertid meget fra fængsel til fængsel, og halvdelen af alle tilfælde er registreret ved Ringerike fængsel. Selv om talmaterialet tyder på, at antallet ikke er overordentligt højt, så har der været afdækket en række sager, som giver anledning til bekymring. CPT fandt under sit besøg i 2005 f.eks., at en fange havde siddet i isolation i 77 dage efter at indgrebet rent formelt var ophørt med at være gyldigt, udelukkende begrundet med manglende kapacitet.¹⁰¹⁾ I 2011 påviste CPT endvidere, at bemandingsproblemer var årsagen til isolation i weekenden af en mindreårig i Bjørgvin fængsel og af en anden mindreårig i Oslo fængsel.¹⁰²⁾ I 2011

behandlede Oslo tingsret en sag, hvor Ila fængsel havde praktiseret en ”kø-ordning”, hvor man kunne sidde i dagevis og vente på at slippe ud af isolation, selv om retten havde besluttet, at isolationen skulle ophæves.¹⁰³⁾ I et andet tilfælde havde den sigtede uden rettens kendelse siddet 12 døgn i isolation efter ”mottak” ved Ila fængsel. Der var ingen planer om at overføre den sigtede til en varetægtsplads uden isolation.¹⁰⁴⁾ ”Sivilombudsmannen” har også afdækket, at isolation er blevet benyttet som et sparetiltag. Efter et besøg i Skien fængsel i 2007 tog ombudsmanden det forhold op, at fængslet praktiserede kollektiv indelåsning af fangerne for at bøde på et stort budgetmæssigt underskud.¹⁰⁵⁾

Til trods for at fængselsintern statistik kan tyde på, at isolation på dette grundlag ikke er udbredt, så foreligger der altså en række eksempler på problematisk praktisering af denne form for isolation. Kriminalomsorgen har desuden selv udtrykt bekymring over netop praksis knyttet til isolation af bemandings- eller bygningsmæssige hensyn.¹⁰⁶⁾

ISOLATION SOM ET SÆRLIGT STRENGT REGIME PÅ ”DØDSGANGEN”

Isolation er undertiden brugt for at skærpe den ordinære straf, hvilket ikke mindst praktiseres overfor dødsdømte. Denne form for isolation er bl.a. blevet indberettet af CPT under besøg i Bulgarien og Ukraine.¹⁰⁷⁾ I en rapport fra 2008 beskrev FN’s torturrapportør ligeledes, at han på dødsgangen i Abkhasien og i Mongoliet mødte indsatte, der var i langvarig isolation.¹⁰⁸⁾ I USA sidder mere end 3.000 fængslet på døds gange i 35 stater og i langt de fleste tilfælde sidder de i isolation og ofte langvarigt. På dødsgangen i Texas sidder indsatte i gennemsnit over 10 år før henrettelsen finder sted.¹⁰⁹⁾

SÅKALDT FRIVILLIG ISOLATION

Endelig er der i flere fængselssystemer mulighed for, at fanger kan vælge at gå i såkaldt frivillig isolation for at undgå samvær med andre indsatte. Hele begrebet ”frivillig isolation” er en lidt besynderlig og uheldig konstruktion, da der som regel er tale om, at man vælger isolation af frygt for de mulige konse-

kvenser ved at omgås med andre indsatte. Det er ikke mindst personer dømt for sædelighedskriminalitet, der ofte vil vælge en sådan løsning for at undgå trusler og overgreb fra medindsatte. Men også andre grupper af såkaldte ”svage fanger” kan vælge frivillig isolation af sikkerhedsmæssige årsager for at undgå overgreb og trusler fra de såkaldte ”stærke fanger”.

I Danmark skelner man i statistikken mellem frivillig isolation med eller uden ”mulighed for samvær med medindsatte”. Det er et positivt udtryk for, at man fra Kriminalforsorgens side gør en indsats for at give en stor gruppe af disse indsatte adgang til andre former for meningsfyldt social kontakt – hvilket f.eks. kan ske ved periodevist cellefællesskab. Ikke desto mindre, så ligger brugen af frivillig isolation på et højt niveau. Hvis man ser på de lukkede fængsler og arresthusene, så havde man 382 tilfælde af frivillig isolation i 2004, hvoraf 198 var uden mulighed for samvær med medindsatte, mens man i 2012 havde 403 tilfælde af frivillig isolation, hvoraf 143 var uden mulighed for samvær med medindsatte.¹¹⁰⁾ Tæller man de åbne fængsler med bliver det imidlertid en anden sag. I 2012 kunne Kriminalforsorgen optælle 820 tilfælde af frivillig isolation, hvoraf de 320 var uden mulighed for samvær med medindsatte.¹¹¹⁾ Samlet set må man konkludere, at der er tale om en både omfangsrig og rutinemæssig brug af denne form for isolation.

I Norge skelner man ikke som i Danmark mellem frivillig isolation med eller uden ”mulighed for samvær med medindsatte”. Indhentet fængselsintern statistik indikerer, at denne form for isolation er mindsket. For 2011 er der registreret 276 tiltag af selvvalgt isolation, hvoraf varetægtsfanger udgør ca. en fjerdedel (68) af disse. Der er ikke desto mindre store variationer mellem fængslerne og et enkelt fængsel står for hele 141 frivillige isolationsanbringelser. Indtil solid offentlig statistik foreligger, må man anse det reelle omfang for at være uklart.

UDLÆNDERETLIG ISOLATION

En foruroligende udvikling indenfor de senere år er, at stadig flere europæiske lande operetter lukkede interneringsenheder for

udlændinge, ofte for personer som ikke kan godtgøre deres identitet, eller venter på at blive sendt ud af landet.¹¹²⁾ Dette gælder også de skandinaviske lande, som alle operer med lukkede interneringsenheder for udlændinge. Både i Danmark,¹¹³⁾ Sverige¹¹⁴⁾ og Norge¹¹⁵⁾ er det muligt at pålægge interne-rede udlændinge isolation. De angivne formål for brugen af denne type isolation varierer en del i de skandinaviske lande. Følgende formål kan bl.a. nævnes: indhentning af nødvendige oplysninger for at afklare om en opholdstilladelse kan gives, orden og sikkerhed, negativ påvirkning af miljøet, smitteværn, alvorlig skade på ejendom og rømningsfare.

Der har været forholdsvis lidt fokus på denne form for isolation i Skandinavien, men enkelte eksempler på bekymringsvækkende praksis er kendt. Bl.a. kan nævnes, at der er konstateret en øgning i brugen af isolation på det norske udlændingeinternat over de senere år.¹¹⁶⁾ Artikelforfatterne har ikke indgående kendskab til, hvordan de forskellige regelsæt praktiseres, men anbefaler, at den udlænderetlige isolation granskes nærmere.

KONKLUSION

Samlet set kan der ikke være tvivl om, at brugen af isolation i de skandinaviske fængsler ligger på et alt for højt niveau, når man tager de veldokumenterede skadevirkninger i betragtning. Dertil kommer, at der ikke blot knytter sig helbredsmæssige risici til den skandinaviske isolationspraksis. Der er også en række væsentlige retssikkerhedsmæssige spørgsmål at tage stilling til.

Brugen af isolation i skandinaviske fængsler er et eksempel på en praksis, der ikke stemmer så godt overens med vores egen selvforståelse, som progressive, egalitære og humanistiske velfærdsstater, hvis straffe- og fængselsystemer angiveligt er blandt de mest humane i verden. I 2012 konkluderede den daværende norske ”Justis- og beredskapsminister” Grete Faremo f.eks., at hun forvaltede ”verdens bedste kriminalomsorg” og den tidligere danske justitsminister, Lene Espersen, udtalte i 2007, at den danske kriminalforsorg var ”en af de bedste i verden”.¹¹⁷⁾ Det er fint at være stolt af de mange

gode ting, der bedrives i de skandinaviske fængselsystemer – men måske en sådan selvforståelse kan være misvisende og ikke mindst uhensigtsmæssig, når det drejer sig om, at håndtere de mere problematiske sider af skandinavisk fængselspraksis?

Der er tydeligvis et behov for mere opmærksomhed omkring brugen af isolation i både Norge, Sverige og Danmark. Det er derfor, at vi har ønsket at etablere et skandinavisk isolations-netværk – for at øge vidensdelingen og erfaringsudvekslingen, samt dermed dataindsamlingen på dette område. Fremtidige møder og andre aktiviteter i netværkets regi vil blive annonceret på vores hjemmeside.

NOTER:

1. Hvis man ser bort fra dødsstraf, er isolation af langtidsdømte blevet betegnet som “the furthest point of the repertoire of sanctions and compulsions available to a liberal democratic state outside time of war”. Richard Sparks, Anthony E. Bottoms, and Will Hay: *Prisons and the Problem of Order*, 1996, s. 30. Et andet særdeles markant indgreb er bæltefiksering, der normalt anvendes meget sparsomt i fængsler men kan være en dagligdags foreteelse i lukkede psykiatriske institutioner.
2. Se bl.a. Peter Scharff Smith: “The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A Brief History and Review of the Literature”; i: Michael Tonry (red.): *Crime and Justice*, vol. 34, 2006; H.S. Andersen: “Mental Health in Prison Populations: A Review – with Special Emphasis on a Study of Danish Prisoners on Remand” i *Acta Psychiatrica Scandinavica Supplementum* 110(424), 2004; Craig Haney: “Mental Health Issues in Long-Term Solitary and ‘Supermax’ Confinement”; i *Crime & Delinquency* 49(1), 2003.
3. Se bl.a. Yngve Hammerlin ”Selvmord og selvmordsnærhet i norske fengsler – selvmordsforebyggende arbeid i fengsel”, Kriminalomsorgens utdanningscenter 2009, hvor isolation under varetægt beskrives som én vigtig risikofaktor i en livssituation som for mange indsatte er dårlig, se f.eks. s. 89-90. For en diskussion af litteraturen på dette område og spørgsmålet om hvorvidt isolationsfængsling er direkte årsag til selvmord og selvbeskadigelse, se Smith i Tonry (red.) 2006, p. 493 og 498 ff.
4. Smith i Tonry (red.) 2006, p. 495.
5. EMD *Munjaz v United Kingdom* (17.07.2012) afsnit 80.
6. Se ”21st General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treat-

- ment or Punishment (CPT)", (1. August 2010 – 31. July 2011), s. 50. Se også FN's specialrapportør for tortur, rapport om isolation, A/66/268 punkt 75 (i punkt 89 og 91 bruges udtrykket «a last resort»). I UN Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment (A/Res/43/173, 9 december 1988) anvendes kriteriet "strictly required", jf princip 36. Tilsvarende formuleringer findes også i en række rapporter om enkeltstater.
7. Se bl.a. Roddy Nilsson "En välbyggd maskin, en mardröm för själen. Det svenska fängelsesystemet under 1800-talet" 1999; Peter Scharff Smith "Moralske hospitaler. Det moderne fængselsvæsens gennembrud 1770-1870", 2003; Espen Schaanning "Menneskelaboratoriet. Botsfengslets historie" 2007. Se også Thomas Horn, «Fullstendig isolasjon i varetekt – bidrag til en rettspolitisk vurdering» (phd-avhandling under arbeid).
 8. Se Peter Scharff Smith og Janne Jakobsen "Når straffen rammer uskyldige. Børn af fængslede i Danmark" 2010, s. 163 ff.
 9. <http://www.jus.uio.no/ikrs/forskning/prosjekter/isolasjon/index.html>
 10. Se f.eks. Peter Scharff Smith: "Fra det moderne fængselsvæsen til Guantanamo. Isolationsfængsling, læger, fangebehandling og afhøringsmetoder 1830 til i dag" i Bibliotek for Læger, vol. 198, marts 2006.
 11. In re Medley, 134 U.S. 160 [1890].
 12. Se f.eks. Peter Scharff Smith: "Sindssyge bag tremmer. Fanger, fængselslæger og isolationsfængsling ca. 1830-1930"; i: Edith Mandrup Rønn & Inger Hartby (red.): "Det forrykte menneske. Den psykisk syge i historien", Skipershoved 2006.
 13. J.G. Wilson, and M.J. Pescor: Problems in Prison Psychiatry, Idaho: Caldwell, 1939, s. 24.
 14. Se f.eks. Robert J. Lifton: Thought Reform and the Psychology of Totalism. A Study of "Brainwashing" in China, The University of North Carolina Press, 1989, samt Smith i Bibliotek for Læger, vol. 198, marts 2006.
 15. Disse studier var indledningsvis inspireret af D.O. Hebb's teori om sansestimulation, jf. Henrik Steen Andersen "Sensorisk deprivation"; i: Ugeskrift for Læger 154/39, 21. september 1992, s. 2665.
 16. Smith i Tonry 2006, s. 503.
 17. Henrik Steen Andersen, Tommy Lillebæk og Dorte Sestoft: Isolationsundersøgelsen 1994 og af samme forfattere: Efterundersøgelsen – en opfølgingsundersøgelse af danske vareteftsarrestanter, 1997.
 18. Tor Gamman: "Om bruk av isolasjon under varetektsfængsling"; i Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 2001 (88); Bengt Holmgren, Thomas Frisell og Bo Runeson "Psykisk hälsa hos häktade med restriktioner", Kriminalvården, Utvecklingsenheten 2011.
 19. Bengt Holmgren, Thomas Frisell og Bo Runeson "Psykisk hälsa hos häktade med restriktioner", Kriminalvården, Utvecklingsenheten 2011, s. 23.
 20. For en grundig diskussion af spørgsmålet om langtidsvirkninger, se Smith 2006, s. 495 ff.
 21. Haney 2001, s. 11 og Joane Martel "Solitude and Cold Storage: Women's Journeys of Endurance in Segregation". Edmonton, Canada: ACI Communication 1999, s. 85 f.
 22. Ida Koch "Isolationens psykiske og sociale følger" i *Månedsskrift for Praktisk Lægegerning*, 60 (Juni), 1982, s. 378.
 23. Se Smith og Jakobsen 2010, s. 163 ff.
 24. Se f.eks. Engbo og Smith 2012; Thomas Horn, «Fullstendig isolasjon i varetekt – bidrag til en rettspolitisk vurdering» (phd-avhandling under arbeid). Nasjonal institusjon for menneskerettigheter, Bruk av isolasjon i fengsel – Norsk lov og praksis i et menneskettlig perspektiv, Temarapport 2012; Peter Scharff Smith "Solitary Confinement – History, Practice, and Human Rights Standards" i Prison Service Journal no. 181, 2009.
 25. Jim Murdoch: "The Treatment of Prisoners, European Standards" 2006, s. 255.
 26. Se bl.a. Babar Ahmad v. The U.K. (2012), § 207 flg.
 27. Se nærmere i Thomas Horn, "Er isolasjon av innsatte i politiarrest i strid med EMK artikkel 8?", Tidsskrift for straffrett 2012 s. 26-60 og Thomas Horn, «Fullstendig isolasjon i varetekt – bidrag til en rettspolitisk vurdering» (phd-avhandling under arbeid).
 28. Vedr. CPT se blandt andet "21st General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)", (1. August 2010 – 31. July 2011), s. 50. Indenfor Europarådssystemet gælder også De europæiske fængselsregler fra 2006, som foreskriver at "solitary confinement shall be imposed as a punishment only in exceptional cases and for a specified period of time, which shall be as short as possible" (regel 60.5), samt at "special high security or safety measures shall only be applied in exceptional circumstances" (regel 53.1). Vedr. CAT se "CAT Concluding Observations" for Danmark (1997) A/52/44 punkt 181 og 186, Sverige A/52/44 (1997) punkt 225, Norge A/53/44 (1998) punkt 156, Frankrig CAT/C/FRA/CO/3 (2006) punkt 19 og CAT/C/FRA/CO/4-6 (2010) punkt 26. Tilsvarende følger også af UN Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment prinsipp 36, og fra udtalelser fra FN's menneskerettighedsråd (HRC), jf HRC Norge 2011, CCPR/C/NOR/CO/6, punkt 11.
 29. Se "21st General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)", (1. August 2010 – 31. July 2011), s. 39 flg. Disse retningslinjer bliver citeret af EMD, se f.eks. Babar Ahmad and others vs UK (2012) afsnit 207.
 30. United Nations General Assembly, A/66/268, s. 21ff.
 31. The Istanbul Statement on the Use and Effects of Solitary Confinement. Adopted on 9. December 2007 at the International Psychological Trauma Symposium, Istanbul.
 32. F.eks. har de norske myndigheders holdning officielt været den samme som CPT's og FN's; isolation skal bruges der, hvor det er «strengt nødvendigt». Dette kommer til udtryk så vel i "rundskriv" fra Riksadvokaten og Justisdepartementet som i forarbejderne til bestemmelsen om fuldstændig isolation i straffeprocenloven. Ved vedtagelsen af sidstnævnte bestemmelse udtalte man også, at: «Formålet med lovendringen er å etablere en praksis som gjør at Norge ikke lenger får kritikk fra internasjonale kontrollorganer for omfanget og varigheten av bruken av isolasjon. Riksadvokatens rundskriv 4/2006 s. 2, Justisdepartementets Rundskriv G-16/02 s. 3 og Ot. prp. 66 (2001-2002) s. 135 og s. 136.
 33. Jf. "The Istanbul Statement on the Use and Effects of Solitary Confinement. Adopted on 9. December 2007 at the International Psychological Trauma Symposium, Istanbul" og jf FN's specialrapportør for torturs særskilte anbefaling om isolation fra 2011, A/66/268.
 34. Se bl.a. Roddy Nilsson "En välbyggd maskin, en mardröm för själen. Det svenska fängelsesystemet under 1800-talet" 1999; Peter Scharff Smith "Moralske hospitaler. Det moderne fængselsvæsens gennembrud 1770-1870", 2003; Espen Schaanning "Menneskelaboratoriet. Botsfengslets historie" 2007. Thomas Horn, "Fullstendig isolasjon i varetekt – bidrag til en rettspolitisk vurdering» (phd-avhandling under arbeid).

- tekt – bidrag til en rettspolitisk vurdering” (phd-afhandling under udarbejdelse). I Danmark byggede man dog også Auburn fængsler, jf. Smith 2003.
35. Kathleen Taylor: *Brainwashing. The Science of Thought Control*, Oxford University Press, 2004. Se også Peter Scharff Smith ”Fra det moderne fængselsvæsen til Guantanamo. Isolationsfængsling, læger, fangebehandling og afhøringsmetoder 1830 til i dag” i Bibliotek for Læger, vol. 198, Marts 2006.
 36. 2008 General Assembly report – A/63/175, s. 19.
 37. Se f.eks.: ”Broken Laws, Broken Lives. Medical Evidence of Torture by US Personnel and its Impact”, Physicians for Human Rights, June 2008, s. 77 ff; ”Report on Torture and Cruel, Inhuman, and Degrading Treatment of Prisoners at Guantanamo Bay, Cuba”, Center for Constitutional Rights, July 2006, s. 16f; Peter Scharff Smith: ”Fra det moderne fængselsvæsen til Guantanamo. Isolationsfængsling, læger, fangebehandling og afhøringsmetoder 1830 til i dag” i Bibliotek for Læger, vol. 198, marts 2006, s. 28f.
 38. Se bl.a. Ida Koch og Bent Sørensen: ”Isolation – en plet på det danske retssystem” i Jepsen og Lyhne (red.) *Retspolitiske udfordringer. Dansk Retspolitisk Forening 1978-2003*, København 2003.
 39. CPT, Visit Report, Denmark. Visit 1990, Section: 13/65..
 40. CPT, Visit Report, Sweden. Visit 1991. Section: 26/58.
 41. CPT, Visit Report, Sweden. Visit 2003, s. 27.
 42. CPT, Visit Report, Norway: Visit 1993, Section: 22/45.
 43. Se CPTs rapporter fra deres inspektioner i Norge i 1993, 1997, 1999, 2005 og 2011, tilgjengelig på <http://www.cpt.coe.int/en/>
 44. CPT, Visit Report, Norway: Visit 2005, Section: 52/56.
 45. Rod Morgan: »Moderate Psychological Pressure: the Scandinavian Way?«; i: *Kritisk Juss*, nr. 3, 1999, s. 204.
 46. Smith 2006. Vedr. CPT's omtale af isolation som pression, se f.eks. CPT, Visit Report, Denmark: Visit 2002, Section 19/44, samt Visit Report, Norway: Visit 1999, Section 18/39, CPT Visit Report Norway: Visit 2005, Section 54 på <http://www.cpt.coe.int/en/>.
 47. Se Liv Finstad og Anne Lise Gjetvik: ”Varetektsfanger fortæller”, KS-serien, nr. 3-90. Oslo: Institutt for kriminologi og strafferett, Universitetet i Oslo, 1990, s. 35, Lunde, Liv: ”Den europeiske torturkomiteen med kritikk av Norge”, ss. 199-200, i *Kritisk Juss* nr. 3 Vol. 24, 1997 ss. 198-202, Trond Danielsen og Wilhelm Meek Hansen: ”Kvalitet i varetektsarbeidet: en undersøkelse fra Oslo fengsel om varetektsinnsatte med restriksjoner”. Oslo: KRUS, 2002, s. 36.
 48. Anders Bratholm: ”Pågrepelse og varetektsfengsel”, 1957, s. 150f.
 49. Sofia Lindow: ”Håktning, restriktioner och falska erkännanden ur ett tvärvetenskapligt perspektiv”, *Juridiska fakulteten vid Lunds Universitet*, 2008. En tilsvarende argumentation fremføres i Bengt Holmgren, Thomas Frisell og Bo Runeson: ”Psykisk hälsa hos häktade med restriktioner”, *Kriminalvården, Utvecklingsenheten* 2011, s. 23.
 50. Asbjørn Rachlew: ”Norske politiavhør i et internasjonalt perspektiv”, *TfS* 2003 s. 400 og Asbjørn Rachlew: ”An evaluation of the Norwegian Police officers perception of investigative interviewing; Implications for training”.
 51. Se CPT's kommunikation med norske myndigheder i CPT/Inf(94)11 punkt 13,15, 60 og 64, CPT/Inf(94)12 s. 16, CPT/Inf(97)11 punkt 34 og 37, CPT/Inf(98)3 s. 10-11, CPT/Inf(2000)15 punkt 41, også omtalt i Thomas Horn, »Fullstendig isolasjon i varetekt – bidrag til en rettspolitisk vurdering» (phd-avhandling under arbeid).
 52. CPT, Visit Report, Sweden. Visit 2009. Section 35/38.
 53. <http://www.kriminalvarden.se/sv/Statistik/Restriktioner/Statistik-restriktioner/> (senest besøgt 030913).
 54. Barnombudsmanden: ”Från insidan. Barn och ungdomar om tillvaron i arrest och häkte” 2013, s. 4.
 55. Se ”Statistik om isolationsfængsling” fra Justitsministeriets Forskningskontor, juni 2009, december 2010, samt december 2011.
 56. http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/presesenter/presse_meldinger/2012/nye-regler-for-unge-lovbrytere.html?id=670228 (besøgt 19/9 2013).
 57. Se Smith i *Social Kritik* 2005, samt ”Statistik om isolationsfængsling” fra Justitsministeriets Forskningskontor, december 2011.
 58. Se Smith i *Social Kritik* 2005, samt ”Statistik om isolationsfængsling” fra Justitsministeriets Forskningskontor, december 2011.
 59. Se ”Anvendelsen af varetægtsfængsling i isolation i 2011” Rigsadvokaten den 19. juni 2013, *Journal* nr. RA-2011-120-0030.
 60. Henrik Steen Andersen, Tommy Lillebæk og Dorte Sestoft, ”Isolationsundersøgelsen, varetægtsfængsling og psykisk helbred”, Justitsministeriet, 1994.
 61. Kriminalomsorgen: *Kriminalomsorgens årsstatistikk 2003-2012*, jf Thomas Horn, »Fullstendig isolasjon i varetekt – bidrag til en rettspolitisk vurdering» (phd-avhandling under arbeid).
 62. Riksadvokatens publikationer 1/2003: ”Restriksjoner ved varetekt – undersøkelse av praksis første halvår 2002”. Se også Jostein Bakke/Tor-Geir Myhrer, ”Begjæring om varetekt med restriksjoner – en undersøkelse av praksis”, *Politihøgskolens skriftserie* nr 3/2009 og Anette Angelsen: ”Rettens begrunnelser for varetektsfengsling i isolasjon”, masteravhandling ved UiO 2011. Se videre Thomas Horn, »Isolasjon i varetekt – bidrag til en rettspolitisk vurdering» (phd-avhandling under arbeid) og Thomas Horn: ”Varetekt som risikøvelse” i: *Kritisk Juss*, 2011 (37), s. 56.
 63. Jf. Engbo og Smith 2012, s. 140 f.
 64. Se afsnit om Isolation af praktiske hensyn nedenfor.
 65. Desværre er der ingen officiel statistik på sidstnævnte område i Danmark, men ved besøg i forskellige arresthuse kan man konstatere, at det godt kan være over en tredjedel af de varetægtsfængslede, der sidder med sådanne restriktioner. Tal fra Norge indikerer, at ca 40% af de varetægtsfængslede udsættes for ”brev- og besøksrestriksjoner”, se Thomas Horn, ”Fullstendig isolasjon i varetekt – bidrag til en rettspolitisk vurdering” (phd-avhandling under arbeid).
 66. *Kriminalomsorgens årsstatistikk* 2011 s. 11. Usikkerheden skyldes usikkerhed knyttet til ”friststart/fristavbrudd”.
 67. Se Thomas Horn, ”Er isolasjon av innsatte i politiarrest i strid med EMK artikkel 8?”, *Tidsskrift for strafferett* 2012 s. 26-60.
 68. Der er ikke foretaget nogen videnskabelig undersøgelse af dette, men i 2012 foretog Institut for Menneskerettigheder en rundspørge pr. telefon til Københavns politi, Østjyllands politi, Nordjyllands politi og Politiskolen. I alle tilfælde afviste man, at politiarrest generelt blev benyttet i mere end 24 timer. En sådan problemstilling har så vidt vides heller ikke været rejst fra anden side i forbindelse med inspektioner i danske arresthuse m.m.
 69. Barnombudsmanden: ”Från insidan. Barn och ungdomar om tillvaron i arrest och häkte” 2013.
 70. *Straffuldbyrdelsesloven* § 70, stk. 1, og *Retsplejeloven* § 775, stk. 1.
 71. *Straffuldbyrdelsesloven* § 68, stk. 2.
 72. Årsrapport for *Kriminalomsorgen* 2004, 15.04.2005. Se Engbo og Smith 2012, kapitel 7.

73. Jf. Engbo og Smith 2012, kapitel 7, samt Kriminalforsorgen "Statistik 2011", s. 36.
74. Kriminalforsorgens Statistik 2012, side 32.
75. Se Engbo og Smith 2012, s. 279 ff.
76. Se Lov nr. 21 av 18. mai 2001 om gjennomføring av straff mv. («Straffegjennomføringsloven»).
77. Straffegjennomføringsloven § 39 jf. § 40. Desuden kan udelukkelse fra fritidsfællesskab som straf («reaksjon») pålægges i op til 20 dage ved påviste brud på disiplinen, jvf. straffegjennomføringsloven § 40 andet led c,d og e. Dette betyder, at man er frataget fællesskab på nær om formiddagen, hvis man har arbejde eller skole, og hele døgnet hvis man ikke deltager i dagsaktiviteter.
78. Nasjonal institusjon for menneskerettigheter: "Bruk av isolasjon i fengsel – Norsk lov og praksis i et menneskettslig perspektiv", Temarapport 2012.s. 5 og 40 flg.
79. Peter Scharff Smith: "The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A Brief History and Review of the Literature"; i: Michael Tonry (red.): Crime and Justice, vol. 34, 2006, s. 451 ff.
80. Craig Haney: "Mental Health Issues in Long-Term Solitary and 'Supermax' Confinement"; i: Crime & Delinquency 49(1), 2003; Sharon Shalev: Solitary control and punitive isolation: "new« forms of solitary confinement in Supermax prisons of the USA", Ph.d. thesis, London 2005, s. 48; Lorna Rhodes: "Total Confinement. Madness and Reason in the Maximum Security Prison", 2004; Roy King: "The rise and rise of supermax: An American solution in search of a problem?"; i: Punishment and Society (1), 1999.
81. Sfb. § 63, stk. 1. Se nærmere i Engbo og Smith 2012, kapitel 7.
82. Refereret i UfR 2004.931 Ø.
83. Kriminalforsorgens Statistik 2012, side 33.
84. Kriminalforsorgens Statistik 2012, side 33.
85. Straffegjennomføringsloven § 37.
86. Straffegjennomføringsloven § 37 (4).
87. Ståle Eskeland: "Strafferett", Oslo: Cappelen Akademisk Forlag 2006, s. 483.
88. Straffegjennomføringsloven § 37(9) jf. § 17(2).
89. Se hhv. Innst. S nr. 6 1998-1999, FN's torturkomité's anbefalinger CAT/C/NOR/CO/5, avsn.8 og CAT/C/NOR/CO/6-7, avsn. 11; FN's menneskerettighetskomité's anbefalinger, CCPR/C/NOR/CO/6, avsn. 11.
90. Nasjonal institusjon for menneskerettigheter: "Bruk av isolasjon i fengsel – Norsk lov og praksis i et menneskettslig perspektiv", Temarapport 2012.
91. Ragnar Kristoffersen: «Nytt om isolasjon i fengsel» Rett på sak (2013) s. 24-25.
92. CPT, Visit Report, Norway, Visit 2005, CPT/Inf (2006) 14, avsnitt 63.
93. Sak 2006/993.
94. Sak 2007/1493.
95. Se Straffegjennomføringsloven § 38.
96. Se sfb. § 66 om sikringscelle og bekendtgørelse nr. 440 af 30.05.2008 om udelukkelse af indsatte fra fællesskab, herunder anbringelse i observationscelle mv., i fængsler og arresthuse (bekendtgørelse om udelukkelse fra fællesskab) §§ 15-20 om observationscelle.
97. Marte Rua (2012): "Hva gjør fengselsleger? En institusjonell etnografi om isolasjon og helse". Bokserien nr. 1/2012. Institutt for kriminologi og rettssosiologi. Oslo: Universitetet i Oslo. S. 96-97, og 139-140.
98. For tal om Danmark, se Kriminalforsorgens statistik 2012, s. 34 f: Sikringscelle blev anvendt 239 gange i 2012 og heraf var de 204 med fiksering. Observationscelle blev anvendt 1.116 gange i 2012. I omtrent halvdelen af alle tilfælde anvendtes disse isolationsformer i en periode af under 6 timers varighed. Observationscelle blev 35 gange anvendt i mere end tre døgn og det samme skete én gang for så vidt angår sikringscelle. For tal om Norge, se Kriminalomsorgens årsstatistikk 2010. Oslo: Kriminalomsorgens sentrale forvaltning, 2011, side 7. Kriminalomsorgen oplyser ikke længden af opholdene. Fra 2011 har Kriminalomsorgen heller ikke givet tal i deres årsrapporter, men i 2010 blev sikkerhedscelle registreret brugt 344 gange. Tallet er omtrent det samme som sidste år (351 i 2009), hvilket er en stigning fra 2008 (275), i henhold til Kriminalomsorgens årlige statistikker for disse år.
99. Vårin Hellevik (2001): "Bruk av isolasjon i norske fengsler". Juss-Buss stensilserie nr. 84. Oslo: Universitetet i Oslo.
100. Straffegjennomføringsloven § 37 (8).
101. CPT, Visit Report, Norway, Visit 2005, CPT/Inf (2006) 14, avsnitt 62.
102. CPT, Visit Report, Norway, Visit 2010, CPT/Inf (2011) 33, avsnitt 53-54.
103. Oslo tingretts kendelse af 11. november 2010. Retten fandt isolationen "ugyldig og uhjemlet".
104. Borgarting lagmannsretts kendelse af 27. juli 2011. Se også Aftenposten 10.08.11.
105. Sak 2007/894.
106. Brev fra Kriminalomsorgen "region sør" til Nasjonal institusjon for menneskerettigheter, 16. september 2013.
107. Se Jim Murdoch: The treatment of prisoners. European standards, Strasbourg 2006, s. 236f.
108. 2008 General Assembly report – A/63/175, s. 19.
109. "A Death Before Dying: Solitary Confinement on Death Row", ACLU report, Juli 2013.
110. Kriminalforsorgens Statistik 2012, side 34.
111. Se "Frygt får flere til at isolere sig i fængsler" i Politiken d. 8. maj 2013, samt Andreas Graae: "Ensom afsoning: Flere fanger går i frivillig isolasjon" i Fængselsfunktionæren nr. 5, maj 2013, side 4 f.
112. For en oversigt, se <http://www.globaldetentionproject.org/>
113. Udlændingeloven nr. 863 af 25. juni 2013, § 37c.
114. Utlänningslag nr. 716 af 29. september 2005, Kapitel 11, § 7.
115. "Forskrift om Politiets utlendingsinternat" (Utlendingsinternatforskriften), § 10.
116. Nasjonal institusjon for menneskerettigheter (SMR): "Skyggerapport til FN's torturkomité", 12. oktober 2012, s. 3. Se også Dagsavisen 10. september 2012, «Bruk av isolat må stanses».
117. Se "Aktuelt for kriminalomsorgen", nr. 1, 2012, p. 14, samt "Referat fra Dansk Fængselsforbunds 3. ordinære kongres 23. – 25. maj 2007 på Hotel Nyborg Strand".

Peter Scharff Smith er seniorforsker ved Institut for Menneskerettigheder i København.

Thomas Horn er stipendiat ved Juridisk fakultet, Universitetet i Oslo, samt advokat i Advokatfirma Schjødt.

Johannes F. Nilsen er seniorkonsulent ved Norsk senter for menneskerettigheter, Universitetet i Oslo.

Marte Rua er stipendiat ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.

Forfatterne er initiativtagere til et skandinavisk isolations-netværk.